

Прадмова

У XX стагоддзі беларуская лексікаграфія развівалася складаным, пакручастым чынам. Несумненна, усе перакладныя, з удзелам беларускай мовы, слоўнікі былі накіраваны на тое, каб як мага лепш паказаць лексічныя рэсурсы беларускай мовы (выключэнне складае хіба руска-беларускі слоўнік 1937 года пад рэдакцыяй Андрэя Александровіча). Напэўна, усе беларускія перакладныя слоўнікі тым ці іншым спосабам падобныя міжсобку, бо апісваюць адзін і той жа аб'ект — беларускую мову. Відавочна, і метады прадстаўлення лексікі ў слоўніках у значнай ступені аднолькавыя, што дазваляе канстатаваць пэўную бесперапыннасць лексікаграфічнага працэсу на працягу XX стагоддзя — ад сямімоўнага лясніцкага слоўніка 1918 года да апошніх акадэмічных выданняў руска-беларускіх і беларуска-рускіх слоўнікаў.

І тым не менш усе слоўнікі мінулага стагоддзя маюць выразныя прыкметы часу, у якім яны былі створаны, а таксама нясуць на сабе адбітак людзей, асобаў, якія займаліся лексікаграфічнай практыкай. Не складае тут выключэння і «Расійска-беларускі слоўнік» Сцяпана Некрашэвіча і Міколы Байкова, надрукаваны ў Мінску ў 1928 годзе (а падрыхтаваны ў значнай меры яшчэ ў першай палове 1920-х гадоў). Капрызная дама, муза Клію, распарадзілася так, што падрыхтаваны з пэўнай доляй паспешлівасці слоўнік не толькі знайшоў сваё пачэснае месца ў гісторыі беларускай лінгвістыкі, але і выклікае жывую цікавасць праз 80 гадоў пасля яго выдання — настолькі, што ўзнікла патрэба ў яго перавыданні сёння. Што ж спрыяла такому лёсу гэтай лексікаграфічнай працы?

Слоўнік быў створаны двума кваліфікаванымі чалавекамі — «спрадвечным» носьбітам беларускай мовы, выпускніком Віленскага настаўніцкага інстытута Сцяпанам Некрашэвічам і выпускніком Маскоўскай духоўнай акадэміі, «новым беларускамоўным» Міколам Байковым (народжаны ў Цвярской губерні, Байкоў трапіў у Беларусь на 24-м годзе жыцця) — у час, калі попыт на лексікаграфічную прадукцыю быў вельмі вялікі. Ключавое слова другой паловы 1920-х гадоў — «беларусізацыя» — неадменна патрабавала руска- (расійска-) беларускіх слоўнікаў, якімі магла б карыстацца шырокая публіка пры складанні справаводчых папер, у працэсе выкладання, пры напісанні навуковых прац, журналісткіх і мастацкіх твораў, у вытворчым працэсе. Увогуле, аkurat на працягу 1920-х гадоў кола спажывуцёў беларускай літаратурнай мовы выйшла па-за рамкі даволі вузкага слою культурніцкіх дзеячоў і чытачоў газеты «Наша ніва». Літаратурная мова ў гэты час стала здабыткам шырокіх народных масаў, стала актыўна «ўбіраць» у сябе людзей, якія раней да яе мелі хутчэй вельмі ўскоснае дачыненне (або і не мелі ніякага), адначасова літаратурная мова радыкальна пашырыла свой лексічны склад. Увогуле, толькі к канцу 1920-х гадоў стала ўзнікаць разуменне, што можна не проста гаварыць на беларускай мове, але і гаварыць «правільна», «нарматыўна», з выкарыстаннем яе багацця і з захаваннем пэўных нормаў, якія паступова пачыналі рабіцца агульнапрынятымі. І ў гэтым сэнсе слоўнік, падрыхтаваны з апорай на ствараную з пачатку 1920-х гадоў у Інбелкульце картатэку, аказаўся своечасовым і запатрабаваным — у ім непазбежна былі ўлічаны ўсе вымогі свайго часу адносна патрэбаў як тагачасных карыстальнікаў беларускай мовай, так і самой беларускай мовы. Асаблівую каштоўнасць слоўніку надае тая акалічнасць, што ў падборы эквівалентаў да расійскіх слоў аўтары не імкнуліся даваць толькі «адназначныя», строгія, «кананічныя» адпаведнікі, але і шырока прадстаўлялі сінанімічны і стылістычны спектр. З аднаго боку, такі падыход ствараў пэўныя праблемы (асабліва для людзей, якія кепска ведалі беларускую мову), калі ўзнікала патрэба выбіраць з шэрагу адпаведнікаў адзін; з другога, такая практыка была абумоўлена станам тагачаснай лексікаграфіі, фіксаванні «нарматыўнасці» таго або іншага слова для якой было важным, але не адзіным момантам. У гэты час яшчэ пільнай заставалася праблема агляду наяўных лексічных рэсурсаў беларускай мовы, выяўленне іх багацця — і слоўнік С. Некрашэвіча і М. Байкова ў поўнай меры задавальняў гэту вымогу.

Перавыданне дадзенага слоўніка ў XXI стагоддзі мае сэнс таму, што пьганне лексічнай размаітасці (і магчымасці выбару новых «старых» сродкаў) беларускай мовы пакуль яшчэ недастаткова асэнсавана — калі не ў беларускай лінгвістыцы, то ў асяроддзі найбольш актыўных карыстальнікаў беларускай мовы напэўна. Дыскусіі пра тое, якое слова найлепш ужыць для абазначэння той або іншай рэаліі, таго або іншага панятку, не спыняюцца — і слоўнік, у якім акумуляваны вельмі значныя і ў ладнай меры малавядомыя лексічныя рэсурсы беларускай мовы, можа стаць добрай дапамогай у высвятленні многіх спрэчных пытанняў.

Сяргей Запрудскі